

Dr. hist. eccl., LU Teoloģijas fakultātes docents

ANDRIS PRIEDE

ŠODIENAS SAKRĀLĀ ARHITEKTŪRA: LATVIJAS BAZNĪCU JAUNBŪVES – KONSERVATĪVA PASŪTĪTĀJA IZAICINĀJUMS

Kādas tendences dominē Latvijas baznīcu arhitektūrā un mākslā? **Latvijas Evaņģēliski luteriskās baznīcas** (LELB) celtniecības programma kopš 90. gadiem pārsvarā turpina dziedēt Otrā pasaules kara postījumu un pēckara gadu nolaidības brūces. Jaunas draudzes ar jaunbūvētiem dievnamiem ir skaitāmas uz pirkstiem (Antuļi, Ape, Kārķi, Kristus Spēka draudze Aizkrauklē, Ķurbe, Ķegums). Lielākais izaicinājums ir atjaunot karā sagrautos dievnamus (Grieze u. c.) vai uzbūvēt jaunus uz senajām drupām vai to tuvumā (Džūkste, Ērgļi, Gramzda, Salaspils u. c.). Skaitliski visvairāk ir t. s. Hruščova atkusnī slēgto baznīcu, kuras nonāca vietvaru pārziņā praktiski neskartas, bet pēc tam tika piemērotas dažādiem sekulāriem mērķiem vai arī atstātas novārtā. Šo atgūto dievnamu atkalpiemērošana kulta prasībām rosina radošu pieeju, kas var radikāli atšķirties, piemēram, Burtniekos, Matīšos, Varakļānu un daudzās citās vietās cenšoties atjaunot līdzšinējo iekārtojumu, savukārt citviet (Annenieki, Brīdaga, Ilūkste, Rēzekne, Valle, Vircava u. c.) iekārtojot jaunu interjera komplektu. Taču praktiski visos gadījumos varam saskatīt parafrāzi par vēsturiskajiem stiliem, rotaļāšanos ar romānikas, gotikas, baroka vai rokoko formām. Pat 30. gadu K. Ulmaņa valdīšanas perioda luterāņu baznīcu jaunbūvēs apzināti dominējošo “latvisko formu” atveidošana atjaunojamo dievnamu mākslā mūsdienu luterāņu pasūtītājam acīmredzot izskatās pārlietu izaicinoša, kur nu vēl kādi funkcionālisma vai postmodernisma eksperimenti. Varbūt kaut ko no atmiņām par 60. gadu stilu var atrast Baldones jaunajā altārī, bet tas, savukārt, nav dizainiski

harmonizēts ar pārējo interjeru. Vēl sastopami atsevišķi gadījumi, kad pieļauta ēkas multifunkcionāla izmantošana, piemēram, Rīgas Reformātu baznīca, kas kalpo arī skaņu ierakstu studijai un Lutera akadēmijas svinīgajiem aktiem. Visbeidzot, sastopami atsevišķi gadījumi, kad, gaidot labākus laikus, 90. gadu sākumā atkalatvērtais dievnams tiek pamests vēlreiz no jauna (Lambārte). Joprojām uz atjaunošanu gaida vairāku “neperspektīvu” draudžu baznīcas (Glūda, Lielzalne, Liepkalne, Stružāni, Zebrene u. c.), bet dažas, attiecīgi vai nu draudzes, vai baznīcas, atzītas par tik bezcerīgām, ka to atjaunošana pamesta tik spēji, ka nav novāktas pat stalažas (Saliena).

Pagaidām nevienā no minētajiem piemēriem nevar runāt par kādu avangardisku arhitektonisko risinājumu, drīzāk par apjomu reducēšanu būvmateriālu ekonomēšanas vārdā vai arī padomju perioda pārbūvju integrēšanu būvplānā (Ikšķīles baznīcā saglabātais sadalījums divos stāvos). Starp minētajiem piemēriem šobrīd daļēji iekonservētā Antuļa Sv. Andreja baznīciņa slēpj sevī potenciālu atdzīvināt 70. gadu arhitektūras rok raksta piemēru, taču te ir runa nevis par sakrālās, bet gan par sekulārās arhitektūras formām. Atsevišķos gadījumos radošu iniciatīvu izrāda vietējo kultūras institūciju pārstāvji (Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas tornis, Mežotne), kam, pārņemot pamestu dievnamu, nav jārēķinās ar konservatīvā pasūtītāja gaumi un kas var atļauties pieņemt lēmumus ekskluzīvi pēc estētikas vai tūristu piesaistes kritērijiem.

LELBP ieguldījums laikmetīgas sakrālās arhitektūras piedāvājumā ir visnotaļ ievēribas cienīgs Jaunajā pasaulē. Gan gatavu iegādātu citu konfesiju dievnamu piemērošana latviskā un evaņģēliskā kulta vajadzībām, gan arī lielākajos trimdas latviešu centros tapušas jaunbūves 20. gadsimta trešajā ceturksnī liecināja par pārdomātu atbildi uz laikmeta arhitektonisko eksperimentu izaicinājumiem. Savukārt dzimtenē LELBP celtniecības programma drīzāk atbilstu metaforai “tāla nākotnes mūzika”. Līdzšinējās kulta vietas pārsvarā iekārtotas draudzīgās citu konfesiju telpās (anglikāņu, metodistu u. c.). Savukārt augstsirdīgi iegādātā ampīra stila Ilzes dievnama atjaunošana noteikti pieprasīs izlietot tos finansiālos līdzekļus, kas varētu būt ieguldāmi lielākos centros.

Latvijas pareizticīgie un vecticībnieki (līdzīgi kā LELB) pārsvarā ir iestiguši 60. gados pamesto dievnamu atjaunošanā, īpaši Vidzemes pareizticīgo diasporā (Lēdurga, Nītaure), tomēr atsevišķi spilgti laikmetīgas pieejas piemēri atjaunošanā vai jaunbūvē ir sastopami. Lai gan metropolīta Aleksandra (A. Kudrjašova) deleģētais virspriesteris nelaiķis A. Nagla mēdza uzsvērt, ka pareizticīgo arhitektūra mērķtiecīgi ievēro tradicionālas normas,¹ tomēr atsevišķās jaunbūvēs negaidīti rakursi ir sastopami, piemēram, efektīgas ēkas un kupola samēru proporcijas Iecavā vai Salaspilī. Ojāra Spārīša

1 Ar to saprotamas atsauces gan uz kanoniskajām prasībām kulta vajadzībām, gan arī vēsturisko prototipu atkārtošā celtniecībā; tieši tāpat kā reproducē vēsturiskās ikonas. Piemēram, Alapajevas klosterī jaunie dievnami apzināti būvēti ar asociācijām par Rīgas baznīcām. Šajos gadījumos ir runa nevis par “plaģiātu”, bet gan par cieņas izrādīšanu senču mantojumam.

uzmanību izpelnījās Preiļu vecticībnieku lūgšanu nama jaunbūve.² Tāpat J. F. Baumaņa projektētās Nītaures baznīcas ikonostasa ansamblis atstāj stilistiski vienotu iespaidu, nevienas vēsturiskas svētbildes, tikai un vienīgi viena autora rokraksts. Arī mazliet “kubisma šķautnēs” īstenotais Tiskādu pareizticīgo baznīcas kupols izaicinoši izceļas Latgales panorāmā. Diemžēl mākslas pazinēju pasaulē kā pozitīvs piemērs bieži vien pieminētais Kārsavas Sv. Efrosīnijas dievnams īsti neiekleļaujas mūsu pētījuma hronoloģijā, jo igumena Viktora Mamontova vadībā īstenotā rotaļāšanās ar etnogrāfiskām senskandināvu un senkrievu stilistikas formām attiecas uz padomju perioda baznīcu mākslas opozicionāro raksturu.

1. attēls. Nītaures baznīcas jaunais ikonostass.

2 Ojārs Spārītis, *Esejas par Latvijas sakrālo kultūru* (Rīga: Jumava, 2015), 20.

Skaitliski visvairāk Latvijas baznīcas mākslas jaunbūvju sastapsim **Romas katoļu baznīcā**, kurai bija ievērojami mazāks skaits pēcpadomju gados atgūtu un atjaunojamu vēsturisko dievnamu un tāpēc varēja izvērst mērķtiecīgu celtniecības programmu diasporā. Iespējami labā kārtībā uzturēts baznīcu tīkls uz 90. gadu sliekšņa izskaidrojams ar draudžu ticīgo pārstēdzošo spēju 40. gadu otrajā pusē nekavēties ar kara laikā sagrauto dievnamu atjaunošanu (Jelgava) vai 30. gados iesākto jaunbūvju pabeigšanu (Aknīste, Gudenieki). Materiālās un finansiālās iespējas lielā mērā izskaidrojamas ar Latgales katoļticīgo iedzīvotāju vairākiem izceļošanas viļņiem uz Kurzemi un Zemgali (1939. gadā pēc vācbaltu repatriācijas, iepērkot atstātās saimniecības (Iršu draudzes dibināšana); 1944. gada rudenī: bēgot no Sarkanās armijas; 40. gadu otrajā pusē: kolektivizācijas kampaņas rezultātā), kā arī poļu un lietuviešu laukstrādnieku iedzīvošanos savu bijušo saimnieku mājās. Sekojoši 60. gadu Latvijas baznīcu slēgšanas kampaņā draudzēm izdevās nosargāt praktiski visus draudžu dievnamus (izņēmumi: Andzeļmuižas, Dukstigala Baltā baznīca, Istras, Lamiņu, Ludvikovas baznīca), kaut arī nācās atteikties no visām kapelām un filiālbaznīcām, kurām nebija savas patstāvīgas draudzes. Līdz ar to 90. gadu atmodas nestās iespējas pavēra negaidītu perspektīvu – nevis koncentrēties uz pazaudēto dievnamu atjaunošanu, bet gan mērķtiecīgi būvēt jaunas baznīcas tais vietās, kurās pastāvīgas katoļu kulta vietas līdz šim nebija bijušas. Taču kādas tendences dominē Latvijas katoļu pasūtīnājumā?

Katoļu mūsdienu mākslas tendencēs noteicoša loma pieder Jāņa Pujata personiskajai gaumei. Kardināls J. Pujats 2022. gadā atskatās uz 92 mūža gadiem, 72 priesteru kalpošanas gadiem un 31 gadu bīskapa amatā. Šajos gados redzamākais ieguldījums ir vērienīga baznīcu jaunbūve Vidzemes diasporā no 1996. līdz 2011. gadam. Uz jautājumu, cik dievnamu būves iniciators viņš ir bijis, emeritētais arhibīskaps mēdz atbildēt, ka ap 20, jo precīzu skaitli patiešām ir grūti noteikt, daudzkārt viņš ir bijis idejas autors un viņam ir piederējis galavārds interjera (piemēram, izvēle par labu Rīgas Sv. Marijas Magdalēnas altāra retabla pseidobaroka un nevis pseidogotiskajai skicei) vai eksterjera izveidei. Cits jautājums, kāda ir šo jaunceltņu mākslinieciskā kvalitāte, cik lielā mērā arhitekti un dizaineri ir ņēmuši vērā konservatīvā pasūtīnātāja ieteikumus vai ierobežojumus.

Savas uguns kristības J. Pujats piedzīvoja 1956. gadā Rudzātos, kur kavēšanās atjaunot sašķiebušos torni³ jau bija ievilkusies līdz brīdim, kad draudze riskēja ar dievnama slēgšanu. Ar LPSR MP Reliģisko lietu pilnvaroto saskaņota inspekcija jebkuru nopietnu ēkas bojājumu varēja pasludināt par avārijas stāvokļa indikatoru, un, nobremzējot atjaunošanas darbu uzsākšanu, varēja sagaidīt rīkojumu par baznīcas slēgšanu (Ludvikovā). Vēl skandalozāks bija Pirmajā pasaules karā sašautās Ilūkstes dižbaroka stila baznīcas gadījums. Atjaunošanas darbus draudze neuzsāka visus 20 pirmās brīvvalsts gadus.

3 Jānis Cakuls, *Latvijas Romas Katoļu draudzes* (Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1997), 393.

Bīskapu lēmumus par vēsturisko celtni, liekot gaidīt “labākus laikus”, var raksturot kā tuvredzīgus, to vietā sagaidīja nākamo režīmu, kas deva rīkojumu novākt drupas, kuras neizlēmīgie bīskapi bija atstājuši novārtā. Lai Rudzātos nepieļautu līdzīgu situāciju, J. Pujats rīkojās pārdroši – nemaz nevērsās pēc atļaujas pie reliģisko lietu pilnvarotā un izmantoja gatavo 30. gados izstrādāto projektu, kā arī izlietoja no 30. gadiem iekrātos būvmateriālus un bez pavadzīmes pirka jaunus.⁴ Tornim apbūvēja apkārt jaunu klasicizējoša stila fasādi, ko padarīja plastisku ar četru pilastru un simetrisku logailu ritmu. Neoklasikas piesitienu pastiprina profilēta dzegu josla, virs kuras paceļas frontons, un vēl augstāk jauns divpakāpju mūra tornis, ko noslēdz piramidāla smaile.

No Latgales Jāni Pujatu pārceļ uz Rīgu,⁵ uz kuriem viņš paņēma līdzīgu pieredzi un zināšanas par celtniecības darbu tehnisko pusi un par arhitektūras stilu ievērošanas nosacījumiem, ko viņš mērķtiecīgi papildināja privātās mācībās pie sava novadnieka LMA pasniedzēja Jāņa Pujata (1925–1988). Apziņu par sevi kā mākslas pazinēju J. Pujats nostiprināja, docējot mākslas vēsturi Rīgas Garīgā semināra alumniem. Neapšaubāmi pozitīvs ir viņa ieguldījums Rīgas un Latgales baznīcu stilistiskās viengabalainības saglabāšanā, cīnoties pret vēsturisko dievnamu interjera pārbīvēšanu ar neiederīgiem jauniem elementiem un ar altāru, statuju un gleznu skaitu vairošanu.⁶ Laikā no 1991. gada līdz 2010. gadam J. Pujats pildīja Rīgas arhibīskapa pienākumus, ieejot vēsturē ar Vidzemes katoļu draudžu skaita trīskāršošanu (no 27 valdīšanas laika sākumā līdz 77 emeritēšanās gadā). Attiecīgi jaundibinātajām draudzēm viņš mēģināja nodrošināt arī pastāvīgas telpas.⁷

Rīga. Galvaspilsētā J. Pujatu steidzināja nepieciešamība atdot atpakaļ Pareizticīgās baznīcas rīcībā Kazaņas Dievmātes baznīcu, ko Rīgas izpildkomiteja atvēlēja katoļu

4 Intervija ar Jāni Pujatu, Rīgas Sāpju Dievmātes draudzes refektorijs, 22.09.20.

5 1957. gadā [...] man uzticēja apkalpot Stirnienes draudzi un pēc nepilna gada mani aicināja uz Rīgu. Kāpēc uz galvaspilsētu? Domāju, ka tam iemeslu deva veiksmīgais darbs Rudzātu baznīcas atjaunošanā, cfr. Jānis Pujats, *Garīdznieka autobiogrāfija (1930–2020)* (Rīga: [b. i.], 2020), 14.

6 Emblemātisks gadījums, kad, uzzinājis, ka bez saskaņošanas ar Rīgas kūrīju Pēternieku katoļu draudzē papildus uzstādīts t. s. “tautas altāris”, pie kura celebrants stāv ar seju pret tautu un ar muguru pret tabernākulu, ikmēneša priesteru konferencē kardināls J. Pujats uzstājīgi pieprasīja Pēternieku draudzes prāvestam franciskāņu tēvam Boguslavam Nendzam, *OFM Cap.*, “vāc nost”. Tikpat zīmīga ir franciskāniskā nepaklausība arhidiecēzes ordinārijam, jo uzstādītais altāris Pēternieku baznīcā palika. Diemžēl gaidītā ticīgo pieplūduma gan nebija, pašreizējais prāvests M. Pasjuts, *OFM Cap.*, atzinās, ka no jaunākajiem franciskāņu brāļiem saņēmis ieteikumus slēgt vāji apmeklētu baznīcu.

7 J. Pujats uzskatīja par stratēģiski svarīgu iespējami visu draudžu apgādāšanu ar pastāvīgām telpām, jo 60 gadu pieredze viņu pārliecināja, ka visātrāk likvidēšanās procesam padevās tās draudzes, kam nebija pastāvīgas telpas un kas uz dievkalpojumiem pulcējās privātās mājās. Nedaudz dzīvotspējīgākas bija tās draudzes, kas īrēja telpas citu konfesiju dievnamos (Lizums, Sigulda).

Sv. Antona draudzei 1969. gadā, kad slēdza un nojauca bijušajā trauku fabrikā 30. gados iekārtoto baznīcu.⁸ Rezultātā pēc gadsimtu mijas Rīgas panorāmā rotā veselās divas jaunas sakrālbuves – Sv. Trīsvienības un Sv. Antona baznīca.

Abas jaunās baznīcas simboliski nostājušās J. Pujata kalpošanas laika rokraksta ekstrēmās pozīcijās. Jau sākotnēji J. Pujats bez entuziasma uzņēma Rīgas domes iniciatīvu, ka uz pilsētas 800 gadu svinībām tapušajam dievnamam būtu jāreprezentē kopsolī ar laiku ejošas kristietības paradigma. J. Pujata iztēlē starp Purvciema augstceltnēm labāk būtu iederējies kāds spilgts neogotikas piemērs, taču viņš piekrita U. Šēnberga projektam, ar kuru Purvciema daudzstāvu apbūves kontekstā izceļas viens no izteiksmīgākajiem Latvijas sakrālās mākslas avangarda paraugiem, asu šķautņu dievnamam, kam iztēlēm būtu jārada asociācijas ar Pētera laivu vai Noasa šķirstu. Savukārt Ķengaraga masīvā noguldītā Sv. Antona baznīca pārstāv otru ekstrēmu – ar iespaidīgiem izmēriem, bet ar piezemētām būvlīnijām. Purvciema projektam prāvests O. Daļeckis radoši interpretēja kuģa konceptu, piešķirot arī mastu, respektīvi, torņa smaili, kuras vainagojošo krustu nozeltīja par saviem līdzekļiem, kā arī izgriezta būvkorpusa sienās pa dažām logam vairāk, nekā bija plānots.

Sv. Trīsvienības baznīcas interjerā iekombinēti no Rietumeiropas atvestie slēgto baznīcu elementi, sākot ar masīvo svētīto ūdens trauku līdz tabernākulam. Pats drosmīgākais no J. Pujata īstenotajiem altārgleznu pasūtījumiem ir spilgtais interjera elements “Kristus kristīšana Jordānā”. Gleznas autoru Ēriku Pudzēnu mēdza vērtēt kā drīzāk viduvēju mākslinieku, līdzīgi kā 30. gados mākslas elite raudzījās uz Žani Šēnbergu (1870–1946), kurš, izpatīkot pasūtītāju gaumei, rekordātrumā pārsvarā darināja neskaitāmas Jēzus Sirids svētgleznas latgaliešu jaunsaimnieku baznīcām Kurzemes laukos, bet kura mantojumā šobrīd protam saskatīt atzīstamu tehnisko kvalitāti, varbūt zināmā mērā

8 Kazaņas Dievmātes baznīcas konfesionālās piederības maiņa divas reizes 50 gadu laikā nekādā gadījumā nav uztverama kā konfesionālas konfrontācijas, bet gan kā ekumēnisks solis. Rīgas izpildkomitejai izsludinot Sv. Antona baznīcas slēgšanas rīkojumu, draudze uzsāka Padomju Savienības vēsturē ļoti reti sastopamo civilās pretošanās formu, proti, nepārtraukti dežurēt savā dievnamā. Negaidīti izrādītā pretošanās panāca zināmu kompromisu. No vienas puses, padomju vara pieprasīja garīdzniecības iekaušanos, lai nomierinātu ticīgos, piedraudot pretējā gadījumā apcietināt draudzes prāvestu Vilhelmu Nukšu. Bet, no otras puses, izpildkomiteja atļāva nelikvidēt draudzi kā struktūrvienību un ierādīja telpas Ivana kapu teritorijā jau iepriekš slēgtajā pareizticīgo Kazaņas Dievmātes baznīcā. Pareizticīgo sabiedrība atzinīgi uzņēma faktu, ka Romas katoļu draudze saglabājusi virs izremontētā torņa un kupola tradicionālos bizantiešu astoņzaru krustus. Arī ēkas atgriešana īpašniekiem noritēja kristīgās tuvākmīlestības zīmē, katoļu draudze neizvirzīja pretenzijas, ka ir ēkas “labticīga īpašniece”, savukārt pareizticīgo metropolīts īpaši nesteidzināja procesu, tikai, kardināla J. Pujata vārdiem, laiku pa laikam ieminējas, ka “mīļā Dieva dēļ” jāievēro taisnība.

pateicoties viņa radnieka G. Šēnberga popularitātei.⁹ Sv. Trīsvienības baznīcas prezbitērijā E. Pudzēns ir uzstādījis Latvijas izmēros lielākās altārglezņas rekordu (6 m × 10 m), pārspējot poļu gleznotāja Jana Alojzija Matejko (*Jan Alojzy Matejko*) darbnīcā tapušo vēsturisko gleznu “Karalis Ludvigs IX dodas Krusta karā” Krāslavas baznīcā.

Savukārt Ķengaraga neizteiksmīgo dzīvojamo māju masīvā 2009. gadā iecerētā un no 2013. līdz 2015. gadam pēc Marijas Zēbergas projekta uzbūvētā Sv. Antona baznīca pārstāv J. Pujata daudzveidīgā rokraksta otru ekstrēmu, proti, maksimāli ievērot tradicionālās būvformas, kas rezultējas iespaidīgos būvkorpusa izmēros ar iztālēm redzamu torni, bet vienlaikus uzrāda zināmu silueta līnijas un izpildījuma gurdenumu.¹⁰ Īpaši tas attiecas uz piezemēto izpildījumu, piemēram, uz dievnama logiem, ko nesedz ne caurspīdīgs stikls, ne vitražas, to vietā logos ievietotas firmas “Reksons” necaurspīdīgas logu plāksnes, kādas labāk atbilstu padomju laiku sabiedriskajai pirtij.

Arī Sv. Antona baznīcas interjers drīzāk reproducē padomju laiku gaumi un nevis liecina par kvalitatīvu lēcieni 21. gadsimtā. Prezbitērijā goda vietā ir atgriezušās divas 30. gadu altārglezņas, kas līdz 1969. gadam atradās nojauktajā Sv. Antona baznīcā, taču tās ir par mazu, lai veidotu izteiksmīgu galasienas efektu. Kopiespāids ir izplūdis, daudzas traucējošas sīkdetaļas: kāpnes un pakāpieni, pārvietojami genuflektoriji, bildes un krustiņi. Stilistiski neviengabalainā interjera un inventāra gūzmā apmeklētājam grūti koncentrēties uz tabernākulu kā dievnama centrālo un aicinošo elementu. Zināmā mērā protestējot pret piezemēta projekta īstenošanu, jaunās baznīcas iesvētīšanas reizē 2015. gada 13. jūnijā J. Pujats atteicās ierasties, lai ieņemtu vietu starp pārējiem bīskapiem.

Vēl J. Pujata laikā Rīgā bijušajās Garīgā semināra telpās iekārtota Katoļu ģimnāzija (1992). Kompleksam 20. gadsimta sākumā piebūvētās kapelas rekonstrukcija respektē vēsturisko būvkorpusu, taču interjers izdevies neizteiksmīgs. Iekārtotas arī vairākas sieviešu kopienas kapelas – Betānijas dominikāņu māsu Sv. Jāzepa kapela Drustu ielā 36a un Bezvainīgās Vissvētākās Jaunavas Marijas māsu kalpoņu kapela Ķīpsalā, Enkura ielā 9. Pieticīgākas, bet viengabalainākas ir Mātes Terēzes no Kalkutas un Nabadzīgā Bērna Jēzus māsu klosteru kapelas.

9 Zīgurts Konstants no Ž. Šēnberga daiļrades mantojuma apzinājis 25 glezņas Latvijas katoļu baznīcās, četras Garīgajā seminārā un piecas Latvijas luterāņu baznīcās; cfr. Zīgurts Konstants, *Georgs Šēnbergs (1915–1989)* (Rīga: Neputns, 2018), 423.

10 Pieredzējusi un sakrālās mākslas laukā nopelniem bagātā arhitekte tikai varēja nopūsties par apgrūtinājumiem baznīcas projekta pasūtījumā: būvlaukums bija ļoti mazs, bet programma liela. Ēka apbūves laukumā ir iesēdināta burtiski ar centimetru precizitāti. Nevarējām būvēt piecstāvu mājai priekšā, bija koki, kas jāslaglabā. Bet galvenais – bija jāievēro funkcionālais risinājums; cfr. *Rīgas Sv. Antona baznīcas tapšanas likloči (1934–2015)*, sast. Ingrīda Lisenkova ([Rīga] : [Katoļu Baznīcas Vēstnesis]: 2017), 98.

Ārpus Rīgas monumentālākā sakrālībūve ir Ikšķiles Karmels. Gan klostera pamatakments, gan dievnama iesvētīšanas svinības (2011) vadīja Jānis Pujats, taču par Ikšķiles Karmela projektu un finansējumu atbildēja pašas karmelītes, kas priores Sr. Elijas vadībā īstenoja Vācijas labdaru dāvētu projektu. Arī interjera detaļas – altāris, tabernākuls un pulsts – pārvesti no pareizticīgajiem pārdotās Esenes Sv. Anno baznīcas, līdz ar to šo objektu nevar apskatīt Latvijas mūsdienu mākslas kontekstā.

Latgale. Dievnamu pieejamība Latgalē ir gandrīz ideāla, lai neteiktu – pārsātināta. Īpaši tas attiecas uz Latgales laukiem, kur demogrāfiskā faktora un ekonomiskās situācijas dēļ draudžu piederīgo skaits ir jūtami sarucis, tāpēc grandiozo baroka, klasicisma un eklektikas laikā būvēto dievnamu uzturēšanas izmaksas pārsvarā gulstas uz mazskaitlīgo un gados vecāku ticīgo pleciem. Latgales laukos vēl 1989. gadā atjaunota Naujenes (Jezupovas) baznīca, kas uzbūvēta padomju varas gados, bet pēc pabeigšanas 1961. gadā draudzei tika atņemta.¹¹ Radoši interpretējot 30. gadu projektus, pabeigtas grandiozas baznīcas Kārsavā un Ludzā, kas mērķtiecīgi akcentē Latgales kultūrainavai raksturīgo divtorņu baznīcu eklektisko rokrakstu. Pēc 1995. gada bīskaps Jānis Bulis turpina Jāņa Pujata “stila” celtniecību, gan aizvietojot savu laiku nokalpojušus lauku dievnamus (Rugāji, Zilupe), gan plānojot Latgales lielāko pilsētu draudžu tīklu attīstību (Daugavpils, Krustpils, Rēzekne). Gandrīz visos minētajos gadījumos atkārtojas vienveidīgi projekti, kas nekādā gadījumā nav saucami par avangardiski izaicinošiem.

Vērienīgs pasākums bija Aglonas bazilikas kompleksa rekonstrukcija pirms Jāņa Pāvila II vizītes Baltijas valstīs 1993. gadā. Rekonstrukcijas koncepts iecerēts radoši: Golgātas kalna ideja Aglonas kapu kalna nogāzē, Krusta ceļa iekombinēšana sakrālā laukuma žogā ar ciļņiem, bazilikas pagarināšana par deviņiem metriem, lai regulētu svētceļnieku plūsmu pie Brīnumdarītājas ikonas, un jaunas kriptas iekārtošana.¹² Domas daļās par brīvdabas altāri fasādes priekšā. Līdzīgi kā par Šilovas svētceļojumu vietu Lietuvā,

11 Atšķirībā no J. Pujata “veiksmes stāsta” ar Rudzātu baznīcas atjaunošanu, Jezupova izrādījās “asaru ieleja”. Baroka koka baznīca nodega 1944. gadā, savukārt 1936. gadā iesāktā mūra baznīca līdz 1940. gadam tika uzcelta līdz jumtam, taču (atšķirībā no Aknīstes vai Gudeniekiem) 40. gados būvdarbi apstājās, lai atsāktos tikai 1956. gadā ar jaunā prāvesta Staņislava Petuško ierašanos un ar skrupulozu atskaitīšanas reliģisko lietu pilnvarotajam par katru nopirkto ķieģeļu vai grants kravu. Taču pēc būvdarbu pabeigšanas Daugavpils rajona izpildkomiteja panāca pabeigtās ēkas atsavināšanu, brutāli uzlaužot durvis, un nodošanu sekulārām vajadzībām klubam, bibliotēkai un administratīvajām iestādēm. Reliģisko lietu pilnvarotais par savu piekrišanu būvdarbiem (jebšu tikai mutisku) zaudēja amatu, S. Petuško 24 stundu laikā vajadzēja pamest draudzi, bet celtniecības darbu vadītāju klēriķi O. Daļeckis iesauca militārajā dienestā.

12 Kardināls pats atzīst, ka, *lai gan Aglona bija svētceļojumu vieta, faktiski tā bija kā parasta lauku draudzes baznīca, apjosta ar mūra žogu, nepiemērota dievkalpojumiem ar lielu ticīgo skaitu zem atklātas debess. Tātad bija jāpaplašina apkārtējais laukums... Tas ir apmēram 4 hektāri liels zemes gabals, kas bija jāpārvērš organizētā, izskatīgā objektā ar baziliku centrā, Jānis Pujats, Garīdznieka autobiogrāfija, 28–29.*

kas pirms pāvesta vizītes ieguva līdzīgu brīvdabas altāri, arī par Aglonas brīvdabas altāra kompozicionālo izvietojumu kā statisku un nevis tikai svētku reizēs izvietojamu liturģisko elementu neviennozīmīgas piezīmes izteica jau pats Jāņa Pāvila II vizītes personāls.¹³

Vidzemes diaspora. 30. gados poļu, lietuviešu un latgaliešu laukstrādnieku apkalpošanai katoļu kapelāniem Latvijas valsts Lauksaimniecības kamera palīdzēja nodrošināt telpas skolās un pašvaldību iestādēs. 40. gados gandrīz visās iepriekšējās dievkalpojumu vietās jeb misiju punktos tika dibinātas draudzes, kas 50. gados saskārās ar problēmu, ka reliģisko lietu pilnvarotais atteicās reģistrēt tās draudzes, kam nebija sava pastāvīga dievnama.¹⁴ Atsevišķos gadījumos izdevās izlīdzēties ar iespēju svinēt katoļu dievkalpojumus luterāņu vai pareizticīgo baznīcās (Sigulda, Velēna, Mazsalaca), turklāt tādā veidā kopīgiem spēkiem nodrošinot finansiālās iespējas samaksāt valsts pieprasīto nodokli par baznīcu ēku lietošanu un saglabāt ticīgajiem atvērtu dievnamu.¹⁵ Atsevišķos gadījumos izdevās pagūt uzbūvēt jaunus dievnamus.¹⁶ Siguldā 50. gadu vidū vietējā katoļu draudze bija uzbūvējusi pieticīgu baznīcu, taču pirms iesvētīšanas pašvaldība to uzlauza un iekārtoja veikalu. Lai Vidzemes katoļticīgajiem svētdienās uz savas draudzes baznīcu nevajadzētu mērot līdz 100 kilometriem garu ceļu, J. Pujats pēc stāšanās amatā steidzami ķērās pie diasporas draudžu atjaunošanas.

J. Pujata ieskrējienā Vidzemē kā pirmā minama Limbažu Sv. Laurencija baznīca (1996). D. Strauberga un I. Jekales projektā var nolasīt analogijas ar R. Bindenšu baroka

13 Pontifikālā liturģiskā ceremoniārija personāla atzinība par reprezentatīvu un pārskatāmu liturģisko telpu altārim un celebrantiem pāvesta misē vērā ņemami saruka, uzzinot, ka ieejas durvīm priekšā uzstādītais altāris tiks atstāts arī pēc pāvesta vizītes. Atklāts jautājums, cik lielā mērā jāupurē ikoniskās Aglonas bazilikas fasādes estētika uz funkcionalitātes rēķina, divas reizes gadā (Vasarsvētkos un Debesīs uzņemšanas svētkos) izmantojot “pāvesta altāri” (diskutabls baznīcas iekšējās lietošanas žargona apzīmējums) brīvdabas dievkalpojumiem. Pārējā gada laikā tas labākajā gadījumā kalpo kā postaments, pret ko, fotografējot fasādi, atspiežas Latgales tūristi.

14 1961. gadā atteikta reģistrācija Vidzemē 12 un Kurzemē 28 draudzēm; *cfr.* Henriks Trūps-Trops, *Latvijas Romas Katoļu baznīca komunisma gados (1940–1990)* (Rīga: Rīgas Romas katoļu metropolijas kūrijas izdevums, 1992), 102.

15 Interesants kuriozs, ka vēl 1974. gadā apustuliskajam administratoram J. Vaivodam piedāvāts pārdomāt, vai Smiltenes katoļu draudzei nepārcelties uz Smiltenes pareizticīgo baznīcas telpām. Taču J. Vaivods savā dienasgrāmatā atzīst, ka pēc telpu apskates izšķīries, ka nav vērts atstāt pašiem savu pieticīgo lūgšanu namiņu un aiziet “iebūviešos”. Piedāvājums būtu bijis pievilcīgāks, ja pareizticīgo draudze būtu gribējusi mainīties; Julijans Vaivods, *Bīskapa Julijana Vaivoda dienasgrāmata (1962–1982)* (Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2010), 249.

16 20. gadsimtā Padomju Savienībā jaunu dievnamu celtniecība uzskatāma par sensacionālu, taču 40./50. gadu mijā gan Latvijas luterāņi, gan katoļi atsevišķos nomaļākos reģionos paspēja gan uzcelt, gan atvērt dievkalpojumiem virkni nelielu baznīcu (Cīruļi, Jaunjelgava, Lauciena, Priekule, Rūjiena, Saldus, Smiltene, Vaiņode). 60. gados jaunu baznīcu atvēršana kļuva vēl sarežģītāka, taču atsevišķi piemēri ir sastopami (Saldus). Atkusni diemžēl raksturo slēgšana un jaunbūvju atsavināšana.

Limbažu luterāņu baznīcas fasādi, kas piešķir citādi necilajai baznīcai organisku vietu pilsētvidnieciskajā ansablī.

Sigulda (1996). Piesardzīgi Siguldas pilsētvidē mēģina iekļauties M. Krastiņas projektētā katoļu baznīca ar izteikti eklektisku arhitektūru.

Vispretrunīgāk vērtēta Salaspils baznīca (1996). Par izvēlēto stilu Jānis Pujats nopūtās, ka nebūtu viņa gaumē, bet “jauniešiem patīk”¹⁷. Stilistiski celtne nav nedz apzināti eklektiska, nedz uzrāda avangarda kvalitātes. Fasādē dominē pompozas parādes kāpnes, kas izceļ fasādes apjomus, savukārt no sāniem baznīcas būvkorpus atgādina avarējušu gaisa kuģi vai cepelīnu, kas nolaidies uz diviem nesimetriskiem dzīvojamajiem un saimniecības korpusiem. Iecerētais zvanu tornis pagaidām palicis aprūsējušu armatūru kvalitātē. Prāvesta Jāņa Aglonieša kalpošanas laikā interjera elementi piedzīvoja kapitālas pārmaiņas, iegūstot A. Verzas vadītās Amatniecības skolas diplomandu darinātos koka altārus un kanceli, bet vienlaikus pazaudējot eleganto Katrīnas Taivānes altārgleznu “Dievmāte ar Sv. Karīnu un Sv. Dominiku”, kas iemainīta pret mazāk vērtīgu Ē. Pudzēna kompozīciju.

Cesvaine (1997). Atpazīstams cesvainietes Guntas Graudupes rokraksts, šajā gadījumā ar Vidzemei tradicionālās neogotikas interpretāciju, lai jaunceltni it kā harmonizētu ar Cesvaines luterāņu baznīcas neogotiku un Cesvaines pils torņiem.

Salacgrīva (1997). Arhitekta D. Strauberga rokraksts atļāvies izpausties radošāk, interjerā laužot J. Pujata būvētajās baznīcās dominējošo longitudinalitātes principu un vizuāli izvēršot telpu arī sānu jomu virzienā. Ievērojamā cīņā ir prāvesta V. Bogdanova kalpošanas laikā pasūtītās mozaīkas ar Sv. Mariju Goreti un Sv. Venceslavu.

Ogre (1997). 1995. gadā Ogres pilsētas dome pēc Jāņa Pujata lūguma pieņēma lēmumu piešķirt zemi Laimoņa Šmita projektētai baznīcai. Tradicionālās, bet vienlaikus vitālās un dinamiskās formās ieturētā baznīca veido vienu no spilgtākajiem jaunās Ogres silueta akcentiem. Interjera galvenais elements ir vēsturiskais sarkankoka altāra retabls. Pēc arhitekta V. Bokslafa projekta R. Heizermaņa darbnīcā Rīgas evaņģēliski luteriskajai Sv. Jēkaba baznīcai darinātais altāris līdz ar baznīcas pāriešanu katoļu bīskapa rīcībā 1922. gadā pārvietots uz Rīgas Sv. Magdalēnas baznīcu, kur kalpoja kā sānu Aglonas Dievmātes altāris. Ogrē tas ieguvis paviršu Ē. Pudzēna gleznu “Euharistiskā Jēzus Sirds”, taču retabla virsotni rotā jauna Oberammergavas meistarū kokā griezta Sv. Meinarda statuja, trimdas latvieša Miķeļa Lizdika dāvana. Ogres baznīcā sānu altāri nav iekārtoti, bet prezbitērija evaņģēlija pusē, kur parasti tiek svinēti kristību rīti, novietota izmēros iespaidīga glezna “Sv. Meinards kristī Ikšķīles lībiešus”, savukārt epistulas pusē – “Dievmāte ar eņģeļiem”. Abas gleznas pieder Ē. Pudzēna otaī un pieskaitāmas

17 Intervija ar J. Pujatu pēc Salaspils baznīcas uzbūvēšanas.

pie viņa neveiksmīgākajām kompozīcijām. Īpaši tas attiecas uz gleznu ar Dievmāti, kur pavadošajiem eņģeļiem piezīmētas ķeltu mitoloģijā populāro elfu spicās ausis.

Saulkrasti (1998). Jāņa Šrēdera projektētās baznīcas celtniecībā izmantots iespējami lētāks celtniecības materiāls, kur metāla karkass apšūts ar putuplasta plāksnēm, taču stilistiski ēka mēģināta iekļaut Vidzemes vēsturisko viena torņa baroka baznīcu kontekstā.

Dažas no Jāņa Pujata bīskapa kalpošanas laikā iesvētītajām baznīcām nav jaunceltnes, bet iepriekšējos periodos būvētās ēkas pielāgotas dievkalpojumu vajadzībām. Šāda prakse Latvijas baznīcai bija raksturīga 20. gadu sākumā.

Ērgļi (1998). Dievkalpojumu vajadzībām iegādāta Staļina klasicisma stilā būvēta 50. gadu ēka ar izteiksmīgu kolonādi galvenās ieejas portālā. Vienīgi jāatzīst, ka “konservatīva pasūtītāja” izaicinājums nozīmēja atteikšanos no pompozā galvenā portāla izmantošanas: neizteiksmīgas ieejas durvis ierīkotas galasienā. Šis solis sperts, lai interjerā maksimāli radītu longitudinalitātes efektu – iespējami lielāks ceļš jāveic no ieejas līdz altārim. Atsevišķās apgaismības laikmeta Latvijas baznīcās (Gostiņos, Liepupē) saglabāta centrālā ieeja celtnes garensienas vidū, taču citviet (Spārē) altāris no sākotnējās vietas garensienas vidū pārvietots uz galasienu.

Pie nākamām trīs vēsturisku ēku pielāgošanas gadījumiem minamas Skrīveru, Pļaviņu un Vecbebru baznīca. Tās pieder pie veiksmīgākajiem Jāņa Pujata projektiem. Visos gadījumos iegādātas un rekonstruētas kapitālas simtgadīgas ēkas, kas nodrošina jauno dievnamu iekļaušanos vēsturiskajā apbūvē, esošajai celtnei pēc iespējas delikāti piešķirtas baznīcu aprises. Uz masīvā noliktavas korpusa uzstādītais Pļaviņu baznīcas tornis ar savām formām varbūt pārāk izteikti vēlas sasveicināties ar kaimiņu luterāņu Sv. Pētera baznīcas torni, savukārt Vecbebras bijušās muižas saimniecības ēkas koloģiskais eksterjers mainīts minimāli. Skrīveru baznīcas interjers izteikti cieš no šaurības, bet Pļaviņas un Vecbeabri pieder pie izteiksmīgākajiem Vidzemes jauno baznīcu interjera risinājumiem. Pļaviņas ar A. Verzas skolas diplomandu uzburtajām kokgriezumu mežģīnēm uzrāda Latvijā gandrīz vienīgo prezbitērija iekārtojumu pēc antikās senatnes *shola cantorum* manieres ar divām lasījumu pultīm, attiecīgi lekcijas un evaņģēlija pusē (nojauktas kopā ar dievgalda margu fragmentiem 2020. gadā). Savukārt Vecbebru interjerā īstenots Latvijā veiksmīgākais Rietumeiropas slēgto baznīcu dažādo inventāra priekšmetu izkārtojums taisnstūra prezbitērija telpā.¹⁸

Gulbene (1998). Katoļu baznīca iesākta celt 1996. gadā pēc Guntas Graudupes projekta. Jānis Pujats projektam kā sveicienu Malienas lielākās draudzes latgaliskajam pamatsastāvam izvēlējās parafrāzi par Latgales baltajām baroka divtorņu baznīcām, ko īpaši akcentē omulīgie kupoliņi zem 24 metrus augsto torņu smailēm. Interjerā gan

18 Rietumeiropas baznīcu inventāra izvietošana Latvijas baznīcu interjerā ir neapšaubāms izaicinājums. Stilistiski dažādie kulta priekšmeti visbiežāk savstarpēji konfliktē, taču Vecbebras prāvesta V. Stulpina profesionālā pieeja radījusi augstvērtīgu dizainu.

velti meklēt baroka eklektikas atskaņas, iekārtojums ir drīzāk protestantiski atturīgs, un vērtīgākais interjera elements ir labas divus gadsimtus vecas ērģeles, kas atvestas no Austrijas.

Aizkraukle (2000). Jau 1995. gadā panorāmiskā vietā Daugavas krastā nopirkta zeme un iesvētīti pamati arhitekta Jura Letinska projektētajam Sv. Terēzes no Lizjē dievnāmam. Ēkas būvformu oriģinalitāti īpaši labi var novērtēt no otra Daugavas krasta perspektīvas. Trīs jomu interjers lepojas ar Latvijas sakrālajā mākslā samērā reti sastopamajām kompozīcijām, kas darinātas mozaīkas tehnikā un uzstādītas sānu altāru vietā, un ar ērģelēm, kas pārvestas no Dubultu luterāņu baznīcas.

Alūksne (2001). Sv. Bonifācija baznīcu arhitekts A. Krusts projektēja nepretenciozās bizantiskās krusta kupola formās, ko pastiprina neoklasicisma elementi eksterjera līnijās. Kāpēc latīņu rita katoļu baznīcām šāda negaidīta izvēle? Gulbenes baznīca vairāk vai mazāk koķetē ar Latgales baroku, bet Alūksni varbūt varētu sasaistīt ar Malienas pareizticīgo baznīcu kontekstu, īpaši ņemot vērā vienu no krāšņākajām Vidzemes sakrālās mākslas pērlēm – Stāmerienes baznīcu kaimiņos. Sākotnējā interjerā nebija piedomāts par asociācijām ar bizantisko līniju majestātiskumu, taču 2021. gadā, gatavojoties dievnama 20 gadu jubilejai, pēc prāvesta I. Stepkāna iniciatīvas radīts jauns interjera komplekts, kas mērķtiecīgi akcentē bizantisko formu sulīgumu.

2. attēls. Alūksnes Sv. Bonifācija baznīcas jaunais interjers (2021), gatavojoties dievnama iesvētīšanas 20 gadu jubilejai.

Smiltene (2002) un Kauguri (2011) – tipisks J. Pujata eklektikas rokkraksts, kaut gan Kauguru torņa un būvkorpusa proporcijas pretendē uz radošāku risinājumu.

Lēdmane (2007) – pirmā 20. gadsimta Vidzemes guļbaļņu katoļu baznīca. Diemžēl celtniecības darbu laikā Latvijas sabiedrisko ziņu portālos izplatījās ziņa, ka ugunsgrēks Ādažos ir iznīcinājis ēku, kas bijusi apjumta ar niedru jumtu. Šīs epizodes dēļ J. Pujats atteicās no ieceres tautiskā stilā ieturētās Lēdmanes baznīcas jumtu noklāt ar niedru segumu. Pašreizējais masīvais jumta klājums ēkas apjomus dara smagnējus, taču to var uztvert kā atsauci uz Vidzemes tautas mākslas sakrālo vizītkarti ar Brāļu draudzes lūgšanu namiem.

Pēdējā J. Pujata iesvētītā baznīca ir Rankas muižas kapela, kas pārējā sakrālās arhitektūras kontekstā izceļas ar pasūtītāju (muižas īpašnieku – Ābeles ģimenes) personiskās gaumes īstenošanu ar uzsvaru uz kapelas iekļaušanos muižas vēsturiskās apbūves kompleksā.

Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents Ojārs Spārītis vērtējumā par pēcpadomju perioda veiksmeim un neveiksmeim sakrālās mākslas jomā kritiski vērtē balansēšanu uz kiča robežām, “nepārdomātos darbus”, kuru rašanos nosaka steiga un arī baznīcas mākslas programmatiska virzīšanās uz Rietumiem tiešā un pārnestā nozīmē.¹⁹ J. Pujats konceptuāli tam piekrist, atzīstot, ka ierobežotās finansiālās iespējas un lielā steiga draudžu atvēršanā nozīmēja pieticīgu māksliniecisko risinājumu, bet arī norāda, ka pēc garīgo pamatvajadzību apmierināšanas būs nodrošināta iespēja tālākai attīstībai. Turklāt ārpus Rīgas arhidiecēzes abi no trimdas aicinātie katoļu diecēžu bīskapi – Ārvaldis Andrejs Brumanis un Antons Justs – attiecīgi Liepājas un Jelgavas diecēzēs nepavisam neieviesa kādu skandaložu vai vismaz svaigu Rietumeiropas elpu, ja vien par tādu neuzskata šobrīd avārijas stāvoklī atstāto Liepājas Sv. Meinarda baznīcu, ko Ā. A. Brumanis izlūdās pārvest no izstādes Hannoverē, kur tā bija kalpojusi kā ekspozīcijas paviljons. Klasificējot Latvijā uzbūvētās jaunās baznīcas, trijos gadījumos (Preiļu vecticībnieku, Rīgas Sv. Trīsvienības un Salaspils katoļu) varam konstatēt vismaz vēlmi rēķināties ar 20. gs. 60. un 70. gadu stilistiku, bet pārējos gadījumos – nostalgiju pēc gotikas vai baroka formām, par ko lielā mērā varam pateikties pasūtītāju personiskajai gaumei.

Secinājumā jācītē profesora O. Spārīša atsaucis par Rietumeiropas kolēģu jaunās tūkstošgades priekšvakarā prognozēto sakrālās mākslas atgriešanos pie antropoloģiskas pieejas arhitektūrai, lai pagrieztu muguru arhitektūras bezidejiskumam un modernisma eksperimentiem.²⁰ Vai varam piekrist, ka iespēju robežās šī programma īstenojās Jāņa Pujata jauno dievnamu celtniecībā? Ja neskaita mazajām draudzēm uzdāvināto

¹⁹ Ojārs Spārītis, *Esejas par Latvijas sakrālo kultūru* (Rīga: Jumava, 2015), 33.

²⁰ *Ibid.*, 34.

svētnīcu neproporcionāli lielos izmērus, ja piever acis uz Ē. Pudzēna monopolu stājglezniecībā, ja nepievērš uzmanību lētāku krāsu un materiālu izvēlei, ja saprot un pieņem kardināla piekāpšanos dažu pasūtītāju gaumei un negaumei (Rīga, Salaspils), ja skumst līdzī par ne pārāk godprātīgiem izpildītājiem un vēl daudzām citām nekvalitatēm, tad tomēr savu mērķi – radīt teoloģiskajos pamatprincipos sakņotu arhitektūru un nodrošināt tādu emocionālo vidi, kas indivīdam spētu sniegt garīgu patvērumu,²¹ – mūsu “konservatīvais pasūtītājs” iespēju robežās ir veicis.

SUMMARY

Today's Sacred Architecture: Latvian Church Renovations – the Challenge of a Conservative Client

Since 1990s, Latvian Lutherans mostly continue to restore the churches destroyed in the Second World War (Grieze, etc.) or build new ones on the old ruins or near them (Džūkste, Ērgļi, Salaspils, etc.), as well as reopen the churches closed during the “Khrushchev thaw” (the largest number: Matīši, Rīga Reformed, Rēzekne, Varakļāni, etc. In some cases, after the opening, the church was abandoned again (Lambarte). New congregations with newly built houses of worship are far and between (Antuļi, Ape, Kārķi, Aizkraukle, Ķurbe, Ķegums). In none of the aforementioned examples can we talk about an unconventional architectonic solution. Perhaps the partially abandoned Antuļi church hides the potential for reviving 70 years of architectural handwriting. On the other hand, the organization of Latvian Lutherans in exile can be proud of modern churches in the New World, but has almost no real estate in Latvia. The restoration of the magnanimously purchased Ilze church will definitely require the financial means that could be invested in larger centers. Latvian Orthodox and Old Believers (similar to Lutherans) are mostly involved in the restoration of churches abandoned in the 1960s, especially in the Orthodox diaspora of Vidzeme (Lēdurga, Nītaure), however, some vivid examples of a contemporary approach can be found. Metropolitan Alexander emphasized that Orthodox architecture purposefully follows traditional norms, but in some new buildings, unexpected corners are still found, for example, the proportions of the building and the dome in Iecava or Salaspils.

In Riga, during the tenure of J. Pujats, 2 new churches were built, 1 was reconstructed and several chapels of women's communities were also opened. 3 churches, whose construction commenced in pre-Soviet times, have been completed in Latgale. After the founding of the Latgale diocese (1995), 5 new unimpressive churches were built during the next bishop J. Bulis. In Vidzeme, some of the congregations founded before the war to serve Polish, Lithuanian and Latgalian agricultural workers, have been restored. For them, churches were also built in 20 parishes. In Zemgale and Kurzeme, bishops A. Justs and A. Ā. Brumanis implemented the restoration of closed congregations, and supplied them with churches, but on a smaller scale.

²¹ Ojārs Spārītis, *Esejas par Latvijas sakrālo kultūru* (Rīga: Jumava, 2015), 34.

According to the assessment of the president of the Latvian Academy of Sciences, Ojārs Spārītis, the artistic quality of new Latvian church buildings is bordering on kitsch. According to him, the programmatic movement of church art towards cheaper Western church models is superficial and banal, literally and figuratively. However, it should be explained that the occurrence of low-quality architecture is determined by the haste of the customer, lack of European experience and limited financial means.